

Kadın-Erkek Ayrımında Simgesel Aklın İnşası: Kimin Aklı?

Filiz Bayođlu Kına¹

ORCID: 0000-0002-6244-6767

Öz

Sosyal bilimler, dünyayı tanımlama ve anlamlandırma girişimi olarak iktidar ilişkileri ağının önemli bir parçasını oluşturur. Bu aynı zamanda egemenliği elinde tutmayanların deneyimlerinin de, bu tanımlama ve anlamlandırma girişimleri ile şekillendiği anlamına gelir. Erkek-kadın ayrımında kullanılan simgeler de, bu tanımlama ve anlamlandırma girişimlerinin dışında değildir. Hakikatin aranması olarak felsefe, arayışında kavramları kullanır. Felsefenin temel malzemesi olan kavramlar, betimleyici olarak nötr müdürler? (Örneğın ruh, akıl, beden, bilim gibi) Yoksa çeşitli aidiyetlerin algılayış biçimleriyle mi şekillenmişlerdir? Buradan hareketle sosyal bilimlerin bir disiplini olarak felsefenin; kadın-erkek ayrımında akıl'ı nasıl ele aldığına, hangi kavramlarla tanımladığına bakmak gerekli olur. Çalışmamızın amacı, bu ayrımının, geleneksel felsefi metinlerde (Platon, Aristoteles, Bacon, Descartes) nasıl işlendiğine, hangi simgelerle aktarıldığına dikkat çekerek, aklın nasıl ve kimin yararına kurulduğunu göstermektir. Felsefe doğuşundan beri, kadını, simgesel olarak, akıl'ın dışında kaldığı varsayılan şeylerle eş tutmuş, aşılmaz karşıtlıklar içinde aşağı bir konumda ele almıştır. Ancak bize kavramlar üzerine eleştirel düşünme ve sorgulama imkânı veren yine felsefenin kendisidir.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Beden, Düalizm, Platon, Aristoteles, Bacon, Descartes

Construction of Symbolic Mind in Female-Male Differentiation: Whose Mind?

Abstract

Social Sciences constitute a significant part of the power relations network as an attempt to define and make sense of the world. This also means that the experiences of those who do not retain sovereignty are shaped by these attempts of defining and making sense. The symbols used in the male-female differentiation are also not outside these attempts of defining and making sense. Philosophy uses the concepts in its search for truth. Are the concepts, which are the basic material of Philosophy, neutral as descriptors? (For example, spirit, mind, body, science) Or have they been shaped by the perceptions of various belongings? From this point of view, it is necessary to see how Philosophy, as a discipline of Social Sciences, approaches the mind in the female-male differentiation and which concepts it defines the mind with. The aim of our study is to show how and for whose benefit the mind was constructed by drawing attention to how this differentiation is discussed in the traditional philosophical texts (Plato, Aristotle, Bacon, Descartes) and which symbols it is conveyed with. Since its birth, Philosophy has considered women equal to the things assumed to be out of the mind symbolically, and addressed them within unsurpassable contradictions. However, it is again Philosophy itself that gives us the opportunity to think and question the concepts.

Keywords: Mind, Body, Dualism, Plato, Aristotle, Bacon, Descartes

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, filizof@atauni.edu.tr

Eğer kadın da erkek gibi akılla donatılmışsa, erkeği kim tek yargıç yaptı?²

Giriş

“Güçlü kökleriyle bizleri kucaklayan,
Hepimizin anası toprağın şarkısını söylerim ben.
O, yeryüzünde var olan her şeyi besleyen Kutlu atamızdır...
Biz ölümlülere can vermek de onun elindedir,
Verdiği canı geri almak da...”³

Kadınların doğurgan, verici ve koruyucu yetileriyle Doğa'nın bereketi arasında bir bağlantı kurulması ve kadınların beden (toprak, doğa) olarak görülmesi çok uzun süre insanlık üzerinde hüküm süren “Ana Tanrıça” düşüncesine kadar geri gider. İ.Ö. 4. binyıldan itibaren mitoslar, ritüeller ve yaratılış öykülerinde evrensel olan egemen figür odur. “Toprak Ana”, “Ana Tanrıça” (Magna Mater) kültürünün tarihsel bulguları, arkeolojik çalışmalar sonucu kazılarda ortaya çıkarılan, abartılı kalça ve göğüslere sahip, kimi zaman çocuk doğuran ya da emziren çeşitli kadın figürlerine dayanır. Sayısız olumlu ve olumsuz simgelerle eş tutulur: Anne, ülke, madde, doğum, tarla, rahim, kaynak, mağara, toprak, kap biçiminde çiçek, yeraltı dünyası ve ay vb. Olumsuz olarak, yer tanrıçalarının karanlık güçleriyle ve cadı, ejderha, mezar, ölüm, kâbus, umacı (Empusa, Lilith vb.) gibi simgelerle birlikte düşünülür. Tanrıçanın bağrında taşıdığı düalizm, doğada gözlenen dualite (gece-gündüz, doğum-ölüm, aydınlık-karanlık, vb.) içindeki birliğin bir yansımasından ibarettir.⁴

Yeryüzündeki ve gökyüzündeki bunca varlık nereden gelmektedir? Her şeyin kendisinden çıktığı, kendisi sürekli olarak varlığını koruyan bir ilk kaynak olmalı. Var olan bütün şeyleri hareket ettiren, oluş ve yok oluşun sebebi olan, kendisi değişmez ve hareketsiz olan bir şey olmalı. Felsefe tarihi kitapları, felsefi sorgulamaların arkhe odaklı bir evren araştırmasıyla başladığını yazar. Evren, insansal özellikler taşıyan canlı bir organizma olarak görülür. Anaksimenes'in insan vücudunu “kosmos vücuduna” benzettiği söylenir.⁵ Cinsiyetlendirilmiş aklın felsefi tarihine baktığımızda özellikle Pisagorcular⁶larda belirgin olan aşılmaz karşıtlıklarla karşılaşırız. Pisagor'a göre insan, ruhunun ölümsüzlüğüyle, ruh göçü inancına dayalı düalist bir insan anlayışıyla, biri ruh diğeri beden olmak üzere iki farklı bileşenden oluşan bir varlıktır. Ruh temel, asli bileşen olup insanın özünü meydana getirir. Bozulup yok olan bedenle ilişkisi, ruhun özünü bozup kirletir. Ruh, bedenle olan ilişkisinde yaptığı iyilik ya da kötülöklere bağlı olarak mutlak ölümsüzlüğe ulaşınca kadar beden değiştirir.⁷ Aristoteles form kavramını ilk idrak edenlerin Pisagorcular olduğunu ima eder. Pisagorculara göre sayıları meydana getiren iki ilke vardır: sınır ve sınırsız olan. Onlar için form, sınır demektir ve sınır da sayısal bir şey olarak tanımlanır. Sınırsız olan Anaksimenes'in havasına benzer bir şey iken; sınır, sınırsız olana sınırlar koyarak onu özelleştiren ilkedir.⁸ Pisagorcular çift çift anarak karşıt on temel ilkedeki söz eder: sınırlı ile sınırsız, tek ile çift, bir ile çok, sağ ile sol, dişi ile eril, duran ile kimıldanan, doğru ile eğri, ışık ile karanlık,

² Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Müdafası*, çev. Kevser Erol (İstanbul: Doruk Yayınları, 2012), 41.

³ Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Gece Yayınları, 1991), 117.

⁴ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın* (İstanbul: Metis Yayınları, 1996), 47-48.

⁵ Walter Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994), 34.

⁶ Pisagor ya da Pisagorcular ifadeleri Pisagor'a mal edilen görüşlerin onun kendi görüşleri mi yoksa öğrencileri ya da takipçileri tarafından ona mal edilen görüşler mi olduğu net olarak bilinmediğinden kullanılmıştır.

⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 43.

⁸ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi I* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 160.

iyi ile kötü, kare ile dikdörtgen. “Pisagor Zerdüşt’ün yanına varmış, oda var olan şeyler için başlangıçtan beri iki nedenin, anayla babanın, bulunduğunu, babanın ışık olduğunu ananın karanlık olduğunu; ışığın bölümlerinin sıcak, kuru, hafif, hızlı; karanlığının soğuk, yaş, ağır ve yavaş olduğunu anlatmış.”⁹ Pisagorcular iyi şeyler ve kötü şeyler başlıkları altında, iki ayrı sütun düzenleyerek ve iyi şeyler sütununa, ışık, birlik, eril ve sınırı yerleştirirken; kötü şeyler sütununa karanlık, çokluk, dişi ve sınırsız yerleştirmişlerdir.¹⁰ Bu sütunlarda iyi ve üstün olduğu düşünülenlerin bir tarafta olması, form ve formdan yoksunluk arasında kurulan Pisagorcu asal karşıtlıklarla ilgilidir¹¹ ve olumlu olanlar erkek ile olumsuz olanlar ise kadın ile ilişkilendirilmiştir. Sokrates öncesi filozofların evren ve insan tasarımları her zaman iç içe geçmiş; ruh-beden, erkek-dişi, yöneten-yönetilen gibi karşıtlıklara hem evrenin hem insanların hem de tanrıların özelliklerinin ortaya konulmasında başvurulmuştur.¹²

1. Platon: Aklın Simgesel İnşası

Düşüncelerinde Pisagorculuğun etkisi görülen Platon, bu karşıtlıkları ruh anlayışı üzerinden sürdürür ve sistemleştirir. Pisagorculuğa mal edilen ruh göçü düşüncesi için, ruhun bedenden bedene dolaşabilmesi, özü ve yapısı bakımından bedenden farklı ve ondan ayrı bir varlık olarak tanımlanması gerekiyordu. İşte bu işi idealer öğretisiyle yapan Platon’un ruh anlayışında, madde-idea ayrımı, insanda beden-ruh ayrımını çağrıştırır. İnsan düalist bir anlayışla, ruh (anima) ve beden (corpus) varlığıdır. Ona göre ruh, maddesel olmayan değişmez ve ölümsüz idealer evrenine aittir. “Her ruh, ölümsüzdür. Çünkü kendiliğinden hareket eden varlık, kendi kendisini terk etmeyeceği için hareketin kaynağı ve ilkesidir. Artık şu netice çıkar ki ruhun sonu olmayacaktır.”¹³ “Ruh tanrısal, ölümsüz, yok edilemez, akılla anlaşılabilir ve değişmez olana, kendi kendisi ile aynı kalana benzer”¹⁴ diyerek ruhun özelliklerini sıralar. Diğer yandan ise beden geçici, düzensiz ve ölümlü maddesel dünyaya aittir. Ruh, bedenin ilkesi olan maddeden tamamen farklı ve bedenle ya da maddeyle birlikte bulunması doğasına aykırı olandır. Beden, ruhun doğal faaliyetlerini gerçekleştirmek için bir yardımcı olmaktan çok ona engel olarak görülür. *Phaidon*’da bilgeliğin (aklın) asıl engelinin beden olduğunu; görme işitme gibi bedenin en hassas araçlarının bile hakikati gösteremeyeceğinden söz eder. Ancak ruh sadece akılsal düşündüğünde, “sırf kendi başına”, beden sınırlamalarından ve kısıtlamalarından özgürleştiğinde hakikate ulaşabilir. Platon bedenden bağımsız akılsal düşünce, felsefenin özü ve felsefi yaşamın tözüdür¹⁵ der. Ruhun bedenle olan ilişkisini ise, ruhun bedenden önce, beden de ruhtan sonra var olduğu; Tanrı’nın ruhu bedenden önce ve ondan üstün yarattığını söyleyerek açıklar: “Tanrı ruhu vücuttan önce, yaş ve erdem bakımından da ona üstün yaratmıştır. Çünkü ruh, hükmetmek, emretmek için, vücut da boyun eğmek için meydana getirilmiştir.”¹⁶ Bu durum, beden, ruhun emirlerinin kendisi için iyi olacağını kabul eden ve ona muhalefet göstermeyen bir köle durumunda olduğunu gösterir. Burada Yunan düşüncesinin egemenlik metaforlarının kaynağının, erkeğin kadınla ilişkisinden çok efendinin köle ile ilişkisi olduğu hatırlatılmalıdır.

⁹ Kranz, *Antik Felsefe*, 44.

¹⁰ Prudence Allen, *The Concept of Woman*, vol:3 (Michigan: W. B. Eerdmans Publishing Company, 2016), 274.

¹¹ Genevieve Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”*, çev. Muttalip Özcan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 23.

¹² Muttalip Özcan, *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma* (Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 2006), 39.

¹³ Platon, *Phaidros*, çev. Hamdi Akverdi (İstanbul: Maarif V. Y., 1941), 245b c.

¹⁴ Platon, *Phaidon*, çev. Suut K. Yetkin- Hamdi R. Atademir (İstanbul: Mili Eğitim Basımevi, 1997b), 80b.

¹⁵ Platon, *Phaidon*, 82c 83e.

¹⁶ Platon, *Timaios*, çev. Erol Güney- Lütfi Ay (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997a), 34c-35.

Ruhun, canlılara hareket sağlaması ve yönetici olmasının sebebi ruhta bulunan akılsal yandır. Bu özelliği ile “ruh Tanrı’ya benzer.”¹⁷ Copleston, bu konuda “ruhun akılsal ögesi yönetmek için doğmuştur ve tanrısala daha yakın olduğu için yönetmeye doğal bir hakkı vardır”¹⁸ demektedir. Platon “her şeye düzen verenin ve her şeyin sebebinin zihin olduğu” şeklinde Anaksagoras’a ait fikrin doğruluğunu över.¹⁹ Ruhun bedenden farklılığı ve üstünlüğü öğretisi *Timaios* adlı eserinde evrenin ve canlıların yaratılışının anlatıldığı hikâye de ise: Hayvanların en yükseği olan insan, tanrılar tarafından türetilmiştir ve “...üstün cins sonradan erkek denecek cins olacaktı”²⁰ diye açıklanmıştır. Platon kadın ruhunun ise; haz, acı, korku, kızgınlık gibi ihtiraslarının etkisinde akıl’dan yoksun ve eğrilik içinde yaşayan erkeklerin, günahkâr ruhundan doğduğunu söyler. “Dünyaya gelen insanlar arasında korkaklık gösterenler, kötülük edenler, dünyaya ikinci gelişlerinde kadın olarak doğdular”²¹ diyerek kadınların “daha korkak ve aşağı” erkeklerin ruhlarını aldıklarını söyler ve kadın olmayı bir tür ceza olarak görür. Eğer daha da kötülük yapmaya devam ederlerse, kadınların sonraki yaşamlarında hayvanların kalıbını alacağını söyler. Böylece kadın ruhunu, hayvanlara yakın bir yerde, akıldan yoksun olarak tasarlar. Yine aynı eserinde sınırlayıcı formun (özün) rolünü babaya, belirsiz maddenin rolünü de anneye benzetir.²² İnsanoğlunun potansiyel olarak sahip olduğu tanrısal yönün taşıyıcısı olan ruh, tanrısal ölümsüzlüğe ulaşana kadar bir bedenden diğerine göç eder. Pisagorascı bu öğretiyi Platon, aklın geliştirilmesi açısından yeniden biçimlendirir. Platon’da ölümsüzlüğün taşıyıcısı rasyonel ruha dönüşür. Bedenden kurtulup özgürleşmek rasyonel düşüncenin gelişmesine bağlı olur.²³ Böylelikle klasik Yunan düşüncesindeki logos’un, evrendeki akıl ve düzenin yansımasının kadın ruhunda, erkek ruhundaki kadar net olmadığı anlaşılır. Ancak yaşlılık dönemlerindeki eserlerinde, beden zihne bağımlılığı yumuşatılıp ikisi arasındaki karşıtlık, ruhun rasyonel kısmı ile bu kısma tabi olması gereken gayri-rasyonel kısmı arasında gösterilse de, iki kısım arasındaki çatışma her daim ortadadır. *Devlet* adlı eserinde “kadının doğurması, erkeğin ise buna yol açması dışında bir fark yoktur”²⁴ dese de Annas’ın belirttiği gibi burada Platon’un amacı ne kadın hakları ne de kadının önceliğidir. Onun ilgisi ortak iyinin sağlanması ve ona sunulan katkıdır.²⁵ Ya da toplumsal yaşam içinde cinsiyet farklılığı yoktur “aynı yaratılışlara aynı işi vermek gerekir”²⁶ diyerek kadının da çoğu işi erkek gibi kolaylıkla yapabileceğini söylemesinin hemen ardından, hiç bir kadının bir işi erkeklerin yaptığı kadar kusursuz yapamayacağını dile getirir.

Irigaray, Platon’un *Devlet*’indeki mağara söylenini, şöyle yorumlar: imgesel anne mağaraya (dölyatağına) ve imgesel baba idea’ya atfedilir. Işığa doğru ilerledikçe gölgelerden uzaklaşan mağaradaki mahkûm, aynı zamanda anneden de uzaklaşır. Doğruluğun anneyi arkada (mağarada) bırakmak anlamına geldiğini söyleyerek, Platon’un ideal devletinin siyasal ve toplumsal olarak eşitsizliğe dayandığını ve kadının rolünün, yeniden üretimle sınırlı olduğunu yazar.²⁷ Eksik görülen beden (kadın) ile ölümsüz olarak varsayılan ruh (erkek)

¹⁷ Platon, *Phaidon*, 80b.

¹⁸ Frederich Copleston, *Felsefe Tarihi- Platon*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınları, 1985), 114.

¹⁹ Platon, *Phaidon*, 97c.

²⁰ Platon, *Timaios*, 42b.

²¹ Platon, *Timaios*, 42b.

²² Platon, *Timaios*, 50d.

²³ Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”*, 26-27.

²⁴ Platon, *Devlet*, çev. Hüseyin Demirhan (İstanbul: Sosyal Yayınları, 2002), 454d-e.

²⁵ Julia Annas, *An Introduction to Plato’s Republic* (Oxford: Clarendon Press, 1981), 181.

²⁶ Platon, *Devlet*, 456b.

²⁷ Madan Sarup, *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. Abdülbaki Güçlü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004), 174.

arasındaki kutuplaşma, daha sonraki dönemlerde Musevi ve Hıristiyan düşünürler tarafından erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü haklılandırmak üzere kullanılmıştır. Ayrıca Platon'un ontolojik ve epistemolojik olarak temellendirdiği düalizmi, erkeklik ve form, kadınlık ve madde arasındaki çağrışımlarıyla Batı düşünce tarihinde tekrarlanmıştır.

2. Aristoteles: Form ve Formdan Yoksunluk

Aristoteles'in anlayışında canlı bedeninde değişme ve hareketlerinde kendisini gerçekleştiren form olan ruh, bedeninde 'entelecheia'sıdır. Ruh, bedeninde hareket ve biçimlenmelerinin nedeni olarak onu yöneten kuvvettir.²⁸ Platon'un maddeyi bilinçli bir şekilde reddetme girişiminden sonra, Aristoteles değişmeyi ve oluşu açıklamak için madde kavramına başvurur. Madde, forma karşıt olarak edilgin ve bilinemez olandır. Madde dayanak ya da taşıyıcı olandır. Aristoteles'in zihin-beden ilişkisi, Platon'un madde-form ayrımını ve bu ayrımın epistemolojideki rolünü değiştirir. Rasyonel ruh, bedeninde formu olur. Yani artık rasyonel ruh, başka bir yere ait olan tanrısal öz değildir. O, bedeninde tutsağı değil, anlaşılabilirlik ilkesidir.²⁹ Aristoteles, Platon'un form görüşünü dönüştürerek, tek tek nesnelere düzeyine indirse de bilgi, hala maddeden akılla kavranılabilir ilkeleri dışlayarak işlevselliğini devam ettirir. Bu ilkeler duyuşsal alanın dışında bulunmasalar da bilgi, zihne benzeyen, maddeden bağımsız bir şeyin üzerinde rasyonel zihin ile düşünmeye devam eder.³⁰ Dahası hocasının insanlar arasındaki eşitsizliğin doğallığı ve güçlü olanın zayıf olanı yönetmesi fikirlerini sürdürür. Platon var olmayan devletinde kadınlara eşitlik tanırken, (seçilip yetiştirilmiş elit olanlardan bazı kadınlara) Aristoteles, içinde yaşadığı toplumun köleliğe dayalı realitesinin farkında olarak aşağı sayılan herkesi yurttaşlığın dışında bırakır.³¹ Antik Yunan'da kadınlar, çocuklar, akıl hastaları, barbarlar ve geçimini beden gücüyle karşılayanlar asıl anlamda insan değildir. Bunların dışında kalan, "özgür yurttaş" olarak kabul edilenler asıl anlamda insandır. Bir tarafın diğer taraf üzerinde egemen olduğu karşıtlıkları devam ettiren Aristoteles için ruh beden üzerinde, akıl duygu üzerinde, erkek kadın üzerinde egemendir. "Yasanın egemen olmasını isteyen, başka hiçbir şeyin değil, yalnız Tanrı'nın ve zekânın egemen olmasını istiyor demektir; bir insanın egemenliğini isteyense, bir vahşi hayvan gibidir ve güçlü duygular yöneticilerin ve insanların en iyilerini bile baştan çıkarır. Yasada tutkuları olmayan zekâyı bulursunuz."³² Bütün bu ikilikler yöneticiye, dolayısıyla yasaya olan itaati sağlamak için öne sürülmüş olsa da, aslında burada topluma düzen ve yasa veren logos'un erkeksi karakteri ve onun biçim veren, kurucu-düzenleyici yapısı açıkça görülmektedir.³³ Erkeklerle özgü olan nous (Saf Akıl) tanrısal ruhla alakalıdır ve yeryüzündeki her şeyden üstündür.

Aristoteles, doğal erekbilime, tam olarak itaat etmemeyi, aykırılığı temsil eden hilkat garibelerini açıklamak için maddeyi kullanır. Canlılar dünyasında formlar, hep aynı tipi tekrarlamak istemelerine rağmen, zaman zaman anormal yaratıklar meydana gelir. Bu anormallikler formla açıklanamayacağına göre, formu temsil eden erkeğin kendisine verdirmek istediği belirlemeye direnen dişi unsurun kendisiyle, yani maddeyle

²⁸ Hatice Nur Erkızan, "Aristoteles: Yaşamı, Yapıtları ve Felsefesi", *Özne* 12 (2010): 17.

²⁹ Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde "Erkek" ve "Kadın"*, 29.

³⁰ Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde "Erkek" ve "Kadın"*, 30.

³¹ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 132.

³² Aristoteles, *Politika*, çev. M. Temelli (İstanbul: Ark Kitapları, 2013), 103.

³³ Özlem Duva, "Ontolojik Bir Problem Olarak Erkeklik: Antikiteden Moderniteye Akılın Eril Karakteri", *Possible Düşünme Dergisi* 5 (2013): 64.

açıklanır.³⁴ Erkeğin aklı, her türlü maddeden yüksek ve kutsalken Aristoteles'e göre kadın, eksik ya da sakat kalmış erkektir. "Doğa"nın kadını ayırdığını, kadın ile erkeğin aynı olmadığını ve bunun "doğal" olduğunu düşünen Aristoteles'e göre erkek; gücü, aklı ve cesaretiyle hükmeden olarak resmedilir.³⁵ Aristoteles, "erkek doğaca üstündür, dişi doğası bakımından aşağı ve uyruktur" diyerek kadını, kendini akılcı bir biçimde yönetmekten yoksun olarak görür. Zihinsel bakımından yetenekli olan erkeklerden aşağı olan kadın, duygusallığı ve mükemmel olmayışı nedeniyle istikrarsız bir muhakeme yeteneği ile boğun eğen olarak kurulur.³⁶ Bu şekilde tanımlanan kadının varlık nedeni annelik olsa da üremede de belirleyici değildir. Kadın bedeni, tohumu besleyen bir araç olarak ruhtan yoksundur. Ruh erkek sperminde olduğuna göre³⁷ gerçek yaratıcı erkektir. Formun taşıyıcısı olan erkek, madde olan anneye bu formu empoze eder. Badinter'e göre Aristoteles, hem üremede esas etkinin erkek olduğunu hem de kutsal ilkeyi (ruh, psukhe) erkeğin taşıdığını akıl yoluyla kanıtlamaya çalışır.³⁸

Özetle Antik dönemde egemen olan anlayış, gelip geçici şeylerin yani maddi olan şeylerin değersiz; değişmeyen, yok olmayan, kendisiyle hep aynı kalan şeylerin, yani maddi olmayan şeylerin ise değerli olduğudur. Beden bozulduğundan dolayı değersiz; ruh ve ondaki akıl ve düşünme gücü ise asıl değere sahip olan olarak kurulur. Beden kadınla dolayısıyla değersiz olanla; ruh, akıl ve erkekle dolayısıyla değerli olanla özdeşleştirilerek bir hiyerarşi kurulur.

3. Bacon: Eril Aklın Dişil Doğaya Hükmetmesi

Modern felsefe, klasik dünya görüşünün, bilgi ve hakikat arasında kurulan özdeşliğin ortadan kalkmasını veya parçalanmasını ifade eder. Ezeli-ebedi özlerden meydana gelen bir düzenin var olmaması demek, insan zihnini tamamen yeni baştan düzenlemeyi, bilimi yeni bir temel üzerine kurmayı gerektirir. Eşyanın özünü bilmek; kitaplardan, hâkim otoritelerden, önceden edinilmiş fikirlerden ya da apriori düşüncelerden edinilmez artık³⁹. 17. yüzyılın Bilim Devrimi ve Copernicus, Kepler, Galileo ve Newton'un çalışmaları ile modern bilimin yükselişi; değişimi kaçınılmaz kılar. Evrende bir akıl ve logos olduğu fikri, logos'un hükmettiği "akılsal düzene sahip evren" olan "kosmos" anlayışı; yerini "doğa" kavramına bırakır. Doğa, bilimsel yöntemlerle araştırılıp yasaları ortaya konulan, deneyimlenebilir olan fizik dünyadır. Madde ölü, hareketsiz atomlardan oluşur; insan bedenleri ve hayvanlar makine olarak kabul edilir. Isaac Newton'un takipçisi bilim adamları, kozmosu, bir matematikçi ve mühendis olan Tanrı'nın büyük bir makinesi olarak düşündüler. İçinde akla uygun hareket ilkelerini barındıran "organik dünya görüşü" yerini "mekanik dünya görüşü"ne bıraktı. Canlı bir organizma olan "Yeryüzü Ana", cansız bir makineye dönüştürüldü. Bu anlayışa göre, doğa kayıtsızdır ve kendine özgü bir anlamı yoktur. Böylelikle kozmosun özü kutsal niteliğinden koparılmış ve değersizleştirilmiştir. Doğayı böyle kavramak, onu insan amaçları için bir kaynak olarak görmenin, sömürmenin ve araçsallaştırmanın yolunu açmıştır. Bu konuda Merchant, "Dişil ilkelerin önemli rol oynadığı organik metaforlar ortadan kalkmış ve yerlerine dişil ilkeleri ya saf dışı bırakan ya da sömürgeci bir tarzda kullanan mekanik

³⁴ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi III* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 191.

³⁵ Aristoteles, *Politika*, 140.

³⁶ Aristoteles, *Politika*, 118.

³⁷ William David Ross, *Aristoteles*, çev. A. Arslan-İ.O. Anar- Ö. Kavasoglu-Z. Kurtoğlu (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2002), 144-145.

³⁸ Elisabeth Badinter, *Biri Ötekidir*, çev. Şirin Tekeli (İstanbul: Afa Yayınları, 1992), 100.

³⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 445.

yönelimli metaforlar almıştır. Batı kültürü 1600'lü yıllarda giderek mekanikleştikçe, dişi ve bakire dünya ruhu da makine tarafından zaptedilmiştir⁴⁰ demektir.

Weber, Bacon'u Bacon yapan şeyin, işte bu bilimlerin aldığı hızı, İngiliz sağduyusuyla birleştirerek bilimsel hareketin çıkardığı sonuçların, kıssadan hissesinden başka bir şey olmadığını yazar.⁴¹ Açılan bu yolda “canlıların yavruları ilk doğdukları zaman nasıl biçimsizse, zamanın doğurduğu yenilikler de öyledir... Üstelik yeni şeyler tıpkı yabancılar gibi, ilgi uyandırmakla birlikte pek sevilmezler⁴² dese de Bacon, geleneksel felsefenin “bilgeliği”ne tamamen karşıt olarak “bilgi” adını verdiği şeyi meşrulaştırmıştır.⁴³ Eski bilgi ve yöntemlerden tatmin olmayanları, kesin ve ispat edilebilir bilgi arayışında olanları “bilginin gerçek oğulları olarak” kendisiyle “doğanın dış odalarından iç odalarına geçerek” bir yol, yöntem bulmaya davet eder.⁴⁴ “Deneylerin daha büyük bir kısmını, yalnızca araştırmak ve elde etmekle kalmamalıyız; aynı zamanda, tamamen farklı bir yöntem ve düzenle sürekli olan deneyimi daha iyi bir duruma getirmeyi önermeliyiz. Çünkü karanlık ve keyfi bir deneyim, sadece karanlıkta el yordamıyla yürümektir. Fakat deneyim belirlenmiş bir kuralla, düzenli ve kesintisiz bir şekilde ilerlerse, bilimler hakkında daha iyi ümitler besleyebiliriz.”⁴⁵ Hakiki felsefe ile bilimin bağıllığını gösterme ve “emeğimizi teorik ve aynı zamanda faydasız konular üzerinde harcamamalıyız⁴⁶ yaklaşımıyla deneysel felsefenin kurucusu sayılır. Form ve gayelerle uğraşan, felsefenin spekülatif kısmı olan metafiziği yadsıyarak, gayesel nedenlerin kısır bakirelere benzediğini söyler.⁴⁷ Felsefenin işgören kısmı fizik ile ilgilenir: “Doğanın hâkimi ve yorumlayıcısı olarak insan, hem nesnelere hem de zihnin işleyişini dikkate alarak doğanın düzeni üzerine yaptığı gözlemlerin kendisine izin verdiği ölçüde doğayı anlayabilir ve onunla baş edebilir. Aksi halde ne daha fazlasını bilir ne de daha fazlasını yapabilir.”⁴⁸

Yaşadığı dönemde, toplumsal yönetimin kaynağı yükselen burjuvazidedir. Bir ayrıcalıktan ya da doğumla birlikte gelmeyen; çalışmaktan, bireyin bilgisinden gelen bu gücü gören Bacon, yeni keşif ve zenginlikleri yaratanın bilgi olduğunu görür. Bilginin güç olduğunu söyleyerek; bütün insani bilginin yeni baştan inşa edilmesine yönelir. Hem tek tek var olanların yapısı anlamında doğa, hem genel anlamda doğa keşfedilip egemen olunması gereken bir alana dönüşür. “Bilen özne” dışında kalan bütün varolanlar “şey”leşir, yabancılaşır. Bilgi yalnızca doğaya egemen olma gücü değildir. Aynı zamanda bilgili ya da bilge olanın; cahil, vahşi, ilkel olan üzerinde egemenlik kurma gücüdür.⁴⁹ Bilgiyi sağlayacağı sömürü imkânları ve fayda olarak gören Bacon için, doğa artık “doğa ana” değil, “saldırgan eril zihnin, istila ettiği dişi bir doğadır”. Böyle olması yani doğanın; canlı, besleyici bir anneden atıl, ölü ve güdülebilir bir maddeye dönüşümü, doğanın manipülasyonunu da meşrulaştırmış olur.⁵⁰

⁴⁰ Carolyn Merchant, *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution* (New York: Harper&Row, 1980), 2.

⁴¹ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998), 208.

⁴² Francis Bacon, *Denemeler*, çev. Akşit Göktürk (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), xxiv.

⁴³ David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998), 24.

⁴⁴ Francis Bacon, *Novum Organum*, çev. Sema Önal (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 115.

⁴⁵ Bacon, *Novum Organum*, 176.

⁴⁶ Bacon, *Novum Organum*, 185.

⁴⁷ Weber, *Felsefe Tarihi*, 209.

⁴⁸ Bacon, *Novum Organum*, 119.

⁴⁹ Özcan, *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma*, 209.

⁵⁰ Vandana Shiva, *İnadına Canlı*, çev. Emine Ayhan (İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi, 2014), 59.

“İnsan ırkının, ona ait olan doğayı, tanrısal vasiyetle geri kazanmasına izin verin»⁵¹ diyerek Bacon bilgi ve yeni bir bilim anlayışını Hıristiyan geleneğine dayandırmadan da edemez. Batı kültürünün temel anlatımı, cennetten düşüşle kaybedilen Aden bahçesinin geri kazanılmasının öyküsüdür diyen Merchant’a göre, doğa düşmüş bir kadın olarak (Havva) tasvir edilirken, Âdem teknoloji, bilim ve siyasi gücü kullanarak, düşmüş araziye kullanan kahraman olarak resmedilir. Bilim ve teknoloji, insanlığa pasif, manipüle edilebilir ve insanlara tabi bir doğa üzerinde hâkim olma gücü verir. Doğayı deneylerle sorgulayan bilim adamları, cennetten düşüşle Havva’nın kaybettiği doğa üzerindeki insan hakimiyetini yeniden kurabilir, orijinal Cennet Bahçesi’ndeki düzeni geri getirebilir. Bacon projesini; Tanrı, Âdem’den hayvanlara isim vermesini istediğinde; Yaratılış’ta sembolik olarak temsil edilen insanın doğa üzerindeki orijinal hâkimiyetini yeniden üretmeyi amaçlayan bir “bilginin ilerlemesi” olarak tasarlar. Orijinal günah ne olursa olsun, bilgi ile büyük ölçüde yeniden cennetsel bir düzen kurulabilir. Düşüşle kaybedilen hâkimiyeti geri kazanmanın yolu, bilgi aracılığıyla doğanın (kadının) sınırlarını zorla ele geçirmektir.⁵² “İnsan, bir defa masumiyet durumunu ve yaratılış üzerinde ki hâkimiyetini yitirince bunları bu hayatta iki şeyle kısmen de olsa yeniden elde edebilir. Birincisi, din ve inanç, ikincisi sanat ve bilimle.”⁵³ Bir bilim adamı, bilimde hem insan durumunu iyileştirmek hem de insanlığı Tanrı’ya yaklaştırmak için bir fırsat görür. Çünkü “insan kuşkusuz, bedeni yönünden hayvanların akrabasıdır; ruhuyla da Tanrının akrabası olmazsa, bayağı, aşağılık bir yaratık durumuna düşer.”⁵⁴ Bilgi ve eylemi birleştirmesi gereken yeni bilime, Bacon’un kendi ifadesiyle, “Tanrı’nın yüceliği ve insanlığın iyiliği için zengin bir depo”⁵⁵ olarak bakılmalıdır.

Eski teori ve otoritelere inanmaktan kaynaklanan yanılısamlardan (tiyatro idolü) ve özellikle Aristoteles’in olumsuz etkisinden bahsetse de, Bacon doğanın kadın olarak kişileştirilmesi ya da zihnin madde üzerindeki egemenliğine dayanan, eski düşünceleri devam ettirir. Keller, eski akıl ve erkeklik kavramlarının sadece korunmadığını, aynı zamanda Rönesans ve on yedinci yüzyılda bilimin yükselişi ile özellikle Bacon’la güçlendirildiğini söyler.⁵⁶ Ancak Bacon’da egemenlik ilişkisi artık zihin beden arasında değil, zihin ile bilgi nesnesi olan doğa üzerinde kurulur. Böylelikle o, zihnin görevini sadece düşünceye dalmak olarak değil, doğanın kontrolü olarak yorumlar. İnsanın doğa üzerindeki egemenliği, erkeğin kadın üzerindeki iktidarını gösterir. Doğa alanı, insan bilincinin, rasyonalitesinin, yaratıcılığının ve özgürlüğünün üstünlüğüyle karşılaştırıldığında noksan kalan homojen bir boşluk olarak resmedilir.⁵⁷ Bacon, bilimin doğru amacını, doğa’yı insanın (erkeğin) hizmetine bağlayacak ve onu (onun) kölesi haline getirecek olan, zihin ve doğa arasında iffetli ve yasal bir evlilik olarak tanımlamaktadır.⁵⁸ Bacon’un evliliği, “zihin ve doğa arasındaki ayrıma dayalı ve nihayetinde kadının erkek tarafından tahakküm altına alınması üzerine olan zorlama” bir evliliktir.⁵⁹ Bacon’ın bilimsel ve felsefi yazılarında toplumsal cinsiyete dayalı ve cinsiyetlendirilmiş metaforların sürekli kullanımı yadsınamaz. Erkek-kadın ikilemi, betimleyici bir sınıflandırma ilkesi olarak değil, değerlerin bir ifadesi olarak

⁵¹ Bacon, *Novum Organum*, 56.

⁵² Carolyn Merchant, *Reinventing Eden, The Fate of Nature in Western Culture* (London: Routledge New York, 2005), 54.

⁵³ Bacon, *Novum Organum*, 360.

⁵⁴ Bacon, *Denemeler*, xvı.

⁵⁵ Francis Bacon, *The Advancement of Learning*, ed. G. W. Kintchen (London: Dent, 1973), 294.

⁵⁶ Evelyn Fox Keller, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim*, çev. Ferit Burak Aydar (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), 58-60.

⁵⁷ Val Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, çev. Başak Ertür (İstanbul: Metis Yayınları, 2004), 150.

⁵⁸ Keller, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim*, 73.

⁵⁹ Keller, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim*, 73.

kullanılır.⁶⁰ *Zamanın Eril Doğuşu* adlı eserinde “Hakikatin, sizleri doğaya ve onun çocuklarına ulaştıracak ve onu sizin hizmetinize sunacak, sizin köleniz yapacak özünü yakaladım”⁶¹ der. Böylelikle yeni bilim, “doğanın kendi gidişine nazikçe yön verecek bir rehberlik etmekle kalmayacak, ona boyun eğdirerek onu temellerine kadar sarsacaktır.”⁶² Burada doğa, “bilim” aracılığıyla açığa çıkarılabilecek bir şey olarak sunulurken, nesnel gerçeğin bilgisine ulaşabilecek olan ise beyaz, burjuva ve erkek olarak kurulur. “Bilgi, bir fahişe olarak, sadece haz ve gösteriş için ya da bir cariyeye olarak, efendisinin ilgisine mazhar olmak ve ona erişebilmek için değil, fakat bir eş olarak, üreme, ürün ve rahatlık için olabilir.”⁶³ Böylelikle Bacon’ın deneysel yöntemi eril ile dişil, zihin ile madde, nesnel ile öznel, rasyonel ile duygusal arasındaki ikiliklere dayanır. Bu da onun yönteminin “değer açısından muaf”, “nesnel” ve “bilimsel” olmak yerine, doğaya karşı saldırganlık ve kadınlara karşı da tahakküm içerdiğini gösterir.⁶⁴ *Yeni Atlantis*⁶⁵’te, Benselam erkek bilimcilerin toplum adına kararlar alarak ona hükmettiği ve hangi sırların ifşa edilip hangilerinin enstitünün özel mülkiyeti olarak kalacağına karar verdiği bilimsel bir araştırma enstitüsü olan Süleyman’ın Ev’inden yönetilir. Deney ve manipülasyon nesnesi haline gelen doğa, kadın cinsiyetinde tasvir edilerek, deneysel yöntemle üzerinde deneyler yapılacak bir şeye dönüşür. Francis Bacon, çağdaşlarını doğa’da dolaşmaya, sırlarını açığa çıkarmaya, onu dönüştürmeye ve temelde değiştirmeye çağırır. Böylelikle doğa’nın sonuna kadar kullanılması ve ürünlerinin alınması modern bilimin temeli olurken, bu temelin bilgi anlayışında; sahip olma hırsı, hükmetme arzusu yatar: sahip olunan doğa ve kadındır. Sahip olan, bilim yapma yeteneği, akli ve gücüne sahip olan erkektir. Araştırma nesnesinin (doğa-kadınısı-öteki) ve öznenin (bilim adamı-eril-benlik) ayrılması aynı zamanda akıl ve akıldan yoksunluğun göstergesidir. Yunan düşüncesinde kadınlık simgesel olarak gayri rasyonel, düzensiz ve bilinemez olanla birlikte düşünülürken Bacon, tüm bunları yeni bilgi anlayışı içinde bir araya getirerek, doğaya hem kadınısı hemde bilinebilir bir nitelik kazandırmıştır. Bu noktada Lloyd şöyle demektedir:

“Yunanlıların, bilgiyle aşılacak olan bilinemez maddesi ve Bacon’ın esrarlı ama kontrol altına alınabilir Doğa’sı (her ikisi de) kadınısı olanın, bilgi ideallerimizle ilişkili olarak inşa edilmişinde can alıcı roller üstlenmiştir. Zihnin beden üzerindeki veya anlığın ruhun diğer ikincil kısımları üzerindeki egemenliği teması, erkeksilikle bir arada anılan karakter ideallerinin Ortaçağ versiyonlarında da geliştirilmiştir. Bacon’ın bilgi ile gücü doğrudan ilişkilendirmesi de Akıl ve ilerlemeyle ilgili daha sonra ortaya çıkan düşüncelerde geliştirilecektir.”⁶⁶

4. Descartes: Zihin-Beden Ayrımının Kadın-Erkek Ayrımına Etkisi

Yeni bir doğa ve insan anlayışının ortaya çıktığı bir dönemde, Descartes’da Bacon gibi, çağının bilimlerini yeni baştan inşa etmeyi amaçlar. Descartes, Bacon’un bilimin ilerlemesiyle insanın doğanın efendisi olacağı yönündeki düşüncesini paylaşır. Bacon gibi deneye büyük önem vererek; “büyük âlem kitabında bulunabilecek bilimden başkasına talip olmamaya” karar verdiğini yazar.⁶⁷ Böylelikle Descartes’in sisteminin

⁶⁰ Christine A. James, “Feminism and Masculinity: Reconceptualizing the Dichotomy of Reason and Emotion”, *International Journal of Sociology and Social Policy* 17, 1/2 (1997): 131.

⁶¹ Aktaran Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”*, 33.

⁶² James Spedding, „Robert Leslie Ellis, Douglas Denon Heath”, *The Works of Francis Bacon, Philosophical Works* 5 (London: Spottiswoode & Co., 1870), 506.

⁶³ Bacon, *The Advancement of Learning*, 35.

⁶⁴ Shiva, *İnadına Canlı*, 57.

⁶⁵ Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, çev. Hamit Dereli (İstanbul: Akyüz Kitabevi, 2002), 22-71.

⁶⁶ Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”*, 39.

⁶⁷ Rene Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. İbrahim Ethem Mesut (Erzurum: Babil Yayınları, 2000), 43.

temelleri gözlem ve usavurmaya dayanır. Sağlam bir zemin üzerinde yürümek için yanlış doğrudan ayırmak konusundaki arzusu, onu yöntem düşüncesine götürür. “Yöntem, doğruyu aramak için zorunludur.”⁶⁸

“Yöntem bütünüyle, şayet herhangi bir hakikate ulaşmak istiyorsak, zihinsel imgelemimizin yönelmesi gereken nesnelere bir sıralanışı olarak düzene dayanır. Karmaşık ve belirsiz önermeleri adım adım daha basit önermelere indirgeyeceksek ve en basit şeylerin sezgisel kavranışından başlayıp, gene benzer adımlarla tüm diğer şeylerin bilgisine erişmeye çalışacaksak, şaşmadan bu düzene uymamız gerekir.”⁶⁹

Descartes açısından, “bizi doğanın efendisi ve sahibi kılacak”⁷⁰ bu yöntemdir. Descartes yöntemini, “sağduyu ya da akıl denilen iyi hüküm verme ve doğruyu yanlıştan ayırma gücü”ne dayandırır. Akıl’ı yöntemli düşünce biçimi olarak tanımlarken, yöntem, sadece rasyonel olarak izlenecek bir yol değil, aynı zamanda akıl yürütmenin bir biçimidir; soyut düşüncenin doğru olarak düzenlenmesidir. Hiç bir şeyden yardım almayan (kişiye özel soyut düşünme) ve doğuştan olan akıl vurgusu yaparak, akli “her tür durumda kullanılabilen genel bir alet”⁷¹ olarak bütün insanlarda eşit varsayar. Ancak Descartes’ın metodunun farklılığını ortaya koyabilmek için onun metafizik görüşüne bakmak gereklidir.

Descartes birbirinden tamamen ayrı iki tözden bahseder: zihin (ruh) ve beden (cisim). Töz, mevcut olmak için kendisinden başka hiç bir şeye muhtaç olmayandır ve yalnız Tanrı böyledir.⁷² Zihnin özü düşünce; beden özü yer kaplamadır. Zihin her bakımdan bedenin karşıtıdır, aktif ve özgürdür. Beden mutlak olarak ruhsuzdur, zihin mutlak olarak maddi olmayandır.⁷³ Descartes’ın düalizmi Antik çağın canlı-cansız ayrımına dayanan düalizminden farklıdır. Ona göre, canlı varlıklarda cansız cisimlerle aynı yapıda olarak, aynı yasalara göre işlerler. Canlı sadece daha karmaşık olan makinedir. Onun düalizmi, bilinç ile bilincin dışındaki dünya arasındaki ayrıma dayanır.⁷⁴ Zihni bedenden, düşünce nesnesini de düşünenenden ayıran Descartes varoluşu, onun hakkındaki düşünme yetimize bağlar. “Düşünüyorum öyleyse varım”ı da tereddütsüz felsefesinin ilk ilkesi olarak kabul eder. Bu önermenin gönderme yaptığı konumda artık “akıl” yer alır.

“...ben bütün zatı ve niteliği düşünmeden ibaret olup var olmak için hiçbir yere muhtaç ve hiçbir şeye bağlı olmayan bir cevherim; şöyle ki, şu ben denilen şey, yani kendisiyle ne isem o olduğum ruh, bedenden tamamıyla ayrıdır ve beden var olmasa bile o, yine ne ise tamamen o olmaktan uzak değildir.”⁷⁵

Rasyonel düşünce fiziksel madde ile ilişkili olmayan, nesnel ve hakikate götüren olarak tanımlanırken; madde, düşünmenin nesnesi ve zihnin kontrolündeki bir makineye benzeyen, bedenin de yapıldığı şey olarak tanımlanır. Burada Descartes ruhun ebedi ve doğaüstü yapısını (Platon ve Aristoteles gibi) korurken, bedeni onlardan farklı olarak makineye dönüştürmüş olur.⁷⁶ Akli tanrısallık ve ruh ile ilişkilendirerek “hafıza, muhayyile gibi melekelerin insanda küçük ve sonlu, Tanrıda ise geniş ve sonsuz” olduğunu söyler.⁷⁷ “Bedenin herhangi bir şekilde düşündüğünü kavramamız sebebiyle, bizde bulunan her tür düşüncenin ruha ait ol-

⁶⁸ Rene Descartes, *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*, çev. Müntekim Ökmen (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1999), 18.

⁶⁹ Descartes, *Aklın Yönetimi için Kurallar*, 25.

⁷⁰ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, 106.

⁷¹ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, 101.

⁷² Rene Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988), 59.

⁷³ Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, 29-30.

⁷⁴ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1966), 241.

⁷⁵ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, 74-75.

⁷⁶ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 146.

⁷⁷ Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, 51.

duğuna inanmakta haklıyız.”⁷⁸ “Bizde, yalnızca tek bir ruh vardır ve bu ruh, kendi içinde bölümlere ayrılmış değildir; duyuşsal izlenimlere bağı olan bölüm aynı rasyonel bölümdür ve ruhtaki bütün hazsal şeyler iradi edimlerdir” diyerek bölünmüş ruh anlayışına karşı çıkar. İnsani özellikler arasındaki üstünlük, ruhun kendisi ile beden arasında görülür: “Ruhu, genellikle birbirine karşıt değışik kişilikler sergiliyor gibi düşünmekle yaptığımız hatanın tek kaynağı, ruhun işlevlerini bedenin işlevlerinden tam olarak ayıramamış olmamızdır; kendimizde akla aykırı bulabileceğimiz her şeyi sadece bu bedensel işlevlere atfetmemiz gerekir.”⁷⁹ Özetle Descartes’ın düşüncesinde sadece zihinsel ve bedensel faaliyet arasında değıl, aynı zamanda zihin ile doğa arasında ve insan ile hayvan arasında da kati ve tam bir bölünme şart olur. Zihin saf düşünceye (zihinsel, cisimsiz, bedensiz salt res cogitans’a ya da düşünen töze) dönüşünce, düalizmdeki karşıtı olan beden salt maddeye, salt res extensa’ya, eksiklik olarak maddeselliğe dönüşür.⁸⁰ Descartes’ın felsefesi içerisinde,

“Akıl, bilimin temelini sağılayan saf düşünce alanı ile ve aynı zamanda yönteminin özü olan tümdengelimsel usavurma ile bağlantılı özel çağrışımlar kazanır. Onun, hakikat arayışının nihai isterlerini günlük hayatın pratik işlerinden ayırışındaki keskinlik, erkek ve kadın rolleri arasında zaten var olan ayrımı daha da güçlendirerek birbirinden farklı erkek ve kadın bilinçleri olduğı düşüncesi yolunun açılmasına neden olmuştur.”⁸¹

Böylelikle o, istemeyerek de olsa, zihin-beden düalizmi ile erkek ve kadın arasındaki simgesel karşıtlığın etkilerini daha da güçlendirmiştir.

Akıl-beden ayrımında akıl, kültürü, hakikati, mutlaklığı, mantıklı olanı, düzeni, kararlılığı, rekabeti, güçlüyü ve aktif olanı temsil ederken; beden doğayı, duygusallığı, irrasyonelliğı, düzensizliği, çift değerliliğı, zayıflığı ve pasif olanı temsil eder. Burada özellikle akıl sahibi ve bilen birey olma konumuna ulaşmada, akıl sahibi olanın nitelikleri önem kazanır ve bunlar, kadınlık ve erkeklik durumlarına ilişkin nitelikleri çağrıştıır. Akıl-beden karşıtlığında beden’e atfedilen temsili durumların kadını; akla atfedilenlerin erkeğı simgelediğine işaret edilir.⁸² Bu simgelerin kökleri daha eskiye dayansa da, tüm bunları sistemleştiren Batı felsefe geleneğidir. Benhabib, “Platon’dan Descartes’a ve oradan Kant ve Hegel’e dek batı felsefesi, aklın erkek öznesinin öyküsünü temalaştırmıştır”⁸³ derken bu geleneğe işaret etmiştir. Kadın-erkek ayrımına yönelik kavramların felsefi temeli varlığa dair sorular yoluyla, ontolojik olarak ortaya çıkar. Antik Yunan düşüncesinde, Pisagorculukta ortaya çıkan karşıtlıklar Platon’un ruh görüşüyle derinleşip devam eder. Modern dönemde bu anlayış “bilgi güçtür” ifadesiyle simgesel olarak aklın (erkeğın) doğaya (kadına) hükmetmesine dönüşerek sadece ontolojik olarak değıl, aynı zamanda epistemolojik olarak da temellendirilir. Bu ikilikler, Descartes’ın zihin-beden ayrımı üzerinden de temel bir yer edinir. Badinter’in ifadesiyle “cinselleşmiş düalizm, bütün düalizmlerin paradigması; dünya tarihinin paradigması”⁸⁴ olur. Genel olarak bu süreç felsefi metinler aracılığıyla sırasıyla şu şekilde ifade edilebilir:

- “Kadınlar ‘doğayla ve maddesel olanla; erkekler ise ‘ruh’la ve ‘akıl’la özdeşleştirilir.

- ‘Doğayla ve maddesel olanla özdeşleştirilen, ‘akıl’la özdeşleştirilenden aşağı konumdadır.

⁷⁸ Rene Descartes, *Ruhun İhtirasları*, çev. Mehmet Karasan (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997), 7.

⁷⁹ Descartes, *Ruhun İhtirasları*, 41.

⁸⁰ Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, 157.

⁸¹ Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”*, 74.

⁸² Özgür O. Erden, “Akıl/Beden Dikotomisinden Modern Eril Politik Uğrağı: Beden’in I nşasından Cinsiyetçi Politika Üzerine Bir Not”, *Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi 2* (2008): 130.

⁸³ Şeyla Benhabib, *Modernizm, Evrensellik ve Birey*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999), 284.

⁸⁴ Badinter, *Biri Ötekidir*, 25.

- Böylece kadın erkekten aşağı konumdadır.
- Herhangi bir X ve Y için, eğer X, Y'den üstün konumda ise X'in Y'ye hükmetmesi meşrudur.
- Böylece erkeklerin kadınlara hükmetmesi meşrudur.”⁸⁵

Bilimsel bilginin oluşmasında, erkek-kadın bölünmesi; doğal, katı, iki kutbun birbirini karşılıklı olarak dışladığı ve hiyerarşik -eril ilkenin dişil ilkeye egemen olduğu- bir ikilik olarak kurulmuştur. Bu bölünme, doğal dünyaya ilişkin bilgilerin düzenlenişini etkilemiş ve dünyanın “hakiki yapısı”na tekabül ettiği ileri sürülen diğer düalist ve hiyerarşik görüşlerin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Ancak bilimsel açıdan objektif ve cinsiyetler açısından nötr olduğu düşünülen kavramların, (akıl, insan, bilim, vb.) gözlem ve değerlendirme açısından tutarlı bir yanlılık gösterdiklerinin anlaşılması önemlidir. Çünkü bilgi kategorilerinin insan yapımı olduğunun ve hayatı erkeklerin kavram ve kuramlarıyla gördüğümüzün farkına varılmasını sağlar.⁸⁶ İnsan değerine ilişkin bir hiyerarşi yaratılması ve bunun eşitsiz toplumsal ilişkileri meşrulaştırmak için “doğal” sayılması, aynı zamanda egemen ideolojinin işlevini göstermesi bakımından da önemlidir.

“Kadının ufkunu genişleterek güçlendirin aklını; körü körüne itaat sona erecektir; iktidar her zaman körü körüne itaate ihtiyaç duyduğundandır ki zorbarlar ve şehvet düşkünleri, haklı olarak karanlıkta tutmaya çalışırlar kadını. Çünkü bunlardan birincisinin tek istediği bir köledir, ikincisinin istediği ise elinde tutacağı bir oyuncak.”⁸⁷

Sonuç

1792 yılında yazılan bu satırlar felsefi temellendirmelerde dâhil tüm diğer temellendirmelerle birlikte, aklın kurgulanmasında kadının dışlanmasının nedenini göstermesi açısından önem taşımakta ve tüm ayrımların devamlılığını anlaşılır kılmaktadır. Ancak çözüm tam da burada “anlam”da yatmaktadır, çünkü ancak anlaşılabilir şey bozuma uğratılabilir, dönüştürülebilir. Tüm bu ayrımlarının dayandığı tahakküm yapılarının kavramsal temellerini yıkmak için yapılması gereken sadece kadınlara değil, tüm ezilen gruplara hatta doğanın kendisine karşıt olarak tanımlanmış bir kültürün karakterinin sorgulanması; nötr “insan” ve akıl idealleri arkasına gizlenen gücün deşifre edilmesidir.

Kaynakça

- Allen, Purudence. *The Concept of Woman*. vol: 3. Michigan: W. B. Eerdmans Publishing Company, 2016.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi I*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi III*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Aristoteles. *Politika*, çev. M. Temelli. İstanbul: Ark Kitapları, 2013.
- Annas, Julia. *An Introduction to Plato's Republic*. Oxford: Clarendon Press, 1981.
- Bacon, Francis. *The Advancement of Learning*, ed. G. W. Kintchen. London: Dent, 1973.
- Bacon, Francis. *Yeni Atlantis*, çev. Hamit Dereli. İstanbul: Akyüz Kitabevi, 2002.
- Bacon, Francis. *Denemeler*, çev. Akşit Göktürk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Bacon, Francis. *Novum Organum*, çev. Sema Önal. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Badinter, Elisabeth. *Biri Ötekidir*, çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Afa Yayınları, 1992.
- Benhabib, Şeyla. *Modernizm, Evrensellik ve Birey*, çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

⁸⁵ Elif Gezgün, “Kadın ve Doğa Üzerindeki Tahakküme Alternatif bir Bakış: Ekofeminizm Üzerine bir Değerlendirme”, *Bordercrossing* 7 (2017): 403.

⁸⁶ Carol Gilligan, *Kadının Farklı Sesi*, çev. D. Dinçer-F. Arısan-M. Elma (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2017), 48.

⁸⁷ Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Müdafası*, 70.

- Berktaş, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Copleston, Frederich. *Felsefe Tarihi Platon*, çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 1985.
- Descartes, Rene. *Metot Üzerine Konuşma*, çev. İbrahim Ethem Mesut. Erzurum: Babil Yayınları, 2000.
- Descartes, Rene. *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*, çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1999.
- Descartes, Rene. *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988.
- Descartes, Rene. *Ruhun İhtirasları*, çev. Mehmet Karasan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Duva, Özlem. "Ontolojik Bir Problem Olarak Erkeklik: Antikiteden Moderniteye Aklın Eril Karakteri". *Posse-ible Düşünme Dergisi* 5 (2013): 57-69.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları, 1991.
- Erkızan, Hatice Nur. "Aristoteles: Yaşamı, Yapıtları ve Felsefesi". *Özne* 11 (2010): 4-25.
- Erden, Özgür. "Akıl/Beden Dikotomisinden Modern Eril Politik Uğrağa: Beden'in İnşasından Cinsiyetçi Politika Üzerine Bir Not". *Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi* 2 (2008): 129-138.
- Gezgin, Elif. "Kadın ve Doğa Üzerindeki Tahakküme Alternatif bir Bakış: Ekofeminizm Üzerine bir Değerlendirme". *Bordercrossing* 7 (2017): 395-412.
- Gilligan, Carol. *Kadının Farklı Sesi*, çev. D. Dinçer-F. Arısan-M. Elma. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2017.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1966.
- James, Christine A. "Feminism and Masculinity: Reconceptualizing the Dichotomy of Reason and Emotion". *International Journal of Sociology and Social Policy* 17, 1/2 (1997): 129-152.
- Keller, Evelyn Fox. *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim*, çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Kranz, Walter. *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994.
- Lloyd, Genevieve. *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde "Erkek" ve "Kadın"*, çev. Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Merchant, Carolyn. *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*. New York: Harper&Row, 1980.
- Merchant, Carolyn. *Reinventing Eden, The Fate of Nature in Western Culture*. London: Routledge New York, 2005.
- Özcan, Muttalip. *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 2006.
- Platon. *Timaios*, çev. Erol Güney- Lütü Ay. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Platon. *Phaidon*, çev. Suut K. Yetkin- Hamdi R. Atademir. İstanbul: Mili Eğitim Basımevi, 1997.
- Platon. *Phaidros*, çev. Hamdi Akverdi. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları, 1941.
- Platon. *Devlet*, çev. Hüseyin Demirhan. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2002.
- Plumwood, Val. *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları, 2004.
- Ross, David. *Aristoteles*, çev. A. Arslan-İ.O. Anar- Ö. Kavasoglu-Z. Kurtoğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.
- Sarup, Madan. *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. Abdülbaki Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.
- Shiva, Vandana. *İnadına Canlı*, çev. Emine Ayhan. İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi, 2014. Spedding, James. "Robert Leslie Ellis and Douglas Denon Heath". *The Works of Francis Bacon, Philosophical Works* 5. London: Spottiswoode& Co., 1870.
- Weber, Alfred. *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998.
- West, David. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.
- Wollstonecraft, Mary. *Kadın Haklarının Müdafası*, çev. Kevser Erol. İstanbul: Doruk Yayınları, 2012.